JUNI 2010

Aktstycket

årets ARKIV 2009

Medlemsblad från ArkivCentrum Örebro län

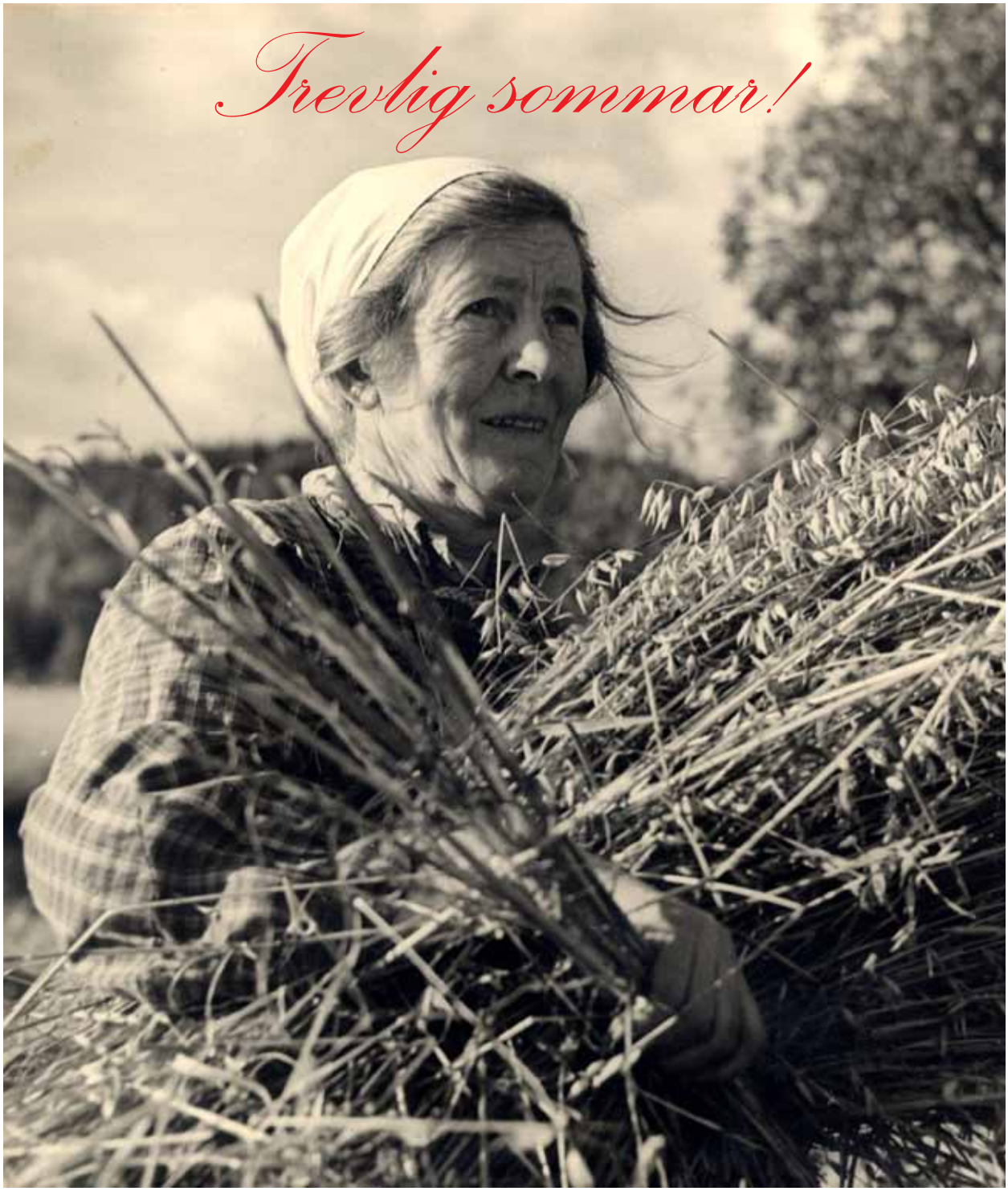

FOTO: FOLKE LARSSON.

1810 – ett vanligt år för en svensk undersåte

1810 var året då den franske prinsen av Ponte Corvo, Jean Bernadotte, valdes till svensk tronföljare vid en riksdag i Örebro, för att åtta år senare under stor pompa och ståt krönas till konung Karl XIV Johan. Men hur såg vardagslivet ut för en icke kunglig för 200 år sedan?

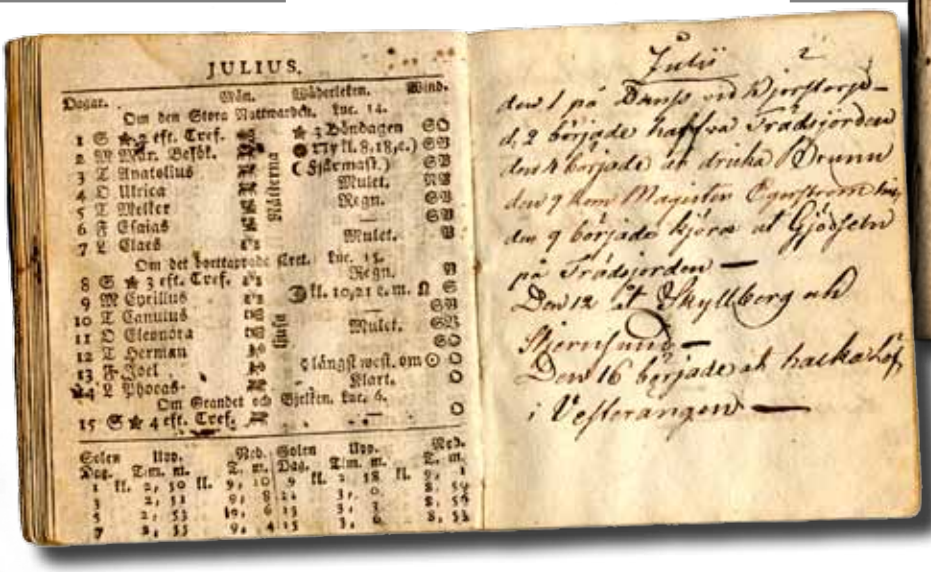

UR MARKEBÄCKS GÅRDS ARKIV.

■■■ En liten inblick får man genom bruksinspektor Anders Johan Berggrens (1784–1821) efterlämnade almanacka från just året 1810. Berggren som var anställd på Stjernsunds bruk (sedermera Dohnafors bruk) var bosatt i Sigridstorp i Askersunds landsförsamling. I sin kalender har han antecknat för honom viktiga händelser under året. I juli, när riksdagens ständer samlades i Örebro, noterade han betydligt mera vardagsnära tilldragelser:

»den 1 på Dans vid Björstorp
d: 2 började harfwa Trädsjorden
den 4 började at dricka Brunn
den 9 kom Magister Egerström hit
den 9 började kjöra ut Gjötseln på Trädsjorden –
Den 12 åt Skyllberg och Stjernsund –
Den 16 började at hacka Löf i Vesterängen –
Julii 25 Hemtade H^r Handelsman Anders Stark 3^ne Bvinstunnor wid Sigridstorp –
den 22 började at Slå, på kjerr
den 23 på Dammängen
den 24 på Hemmängen –
den 27 på Nybrottet . . .
den 28 Sålde jag Stoen . .
den 28 Rägn den 29 Regn –
den 31 börjad Slå på Brunds Gjärdet –«

En ur kunglig synpunkt intressant notering i hans kalender hittar vi i januari samma år, alltså 1810:

»Natten emellen den 15 & 16, låg hans Kongl Höghet kronoprinsen wid L^a Laxån då han kom från Norige«

Prinsen var danske Fredrik Kristian August, hertigen av Augustenborg, som i juli 1809 hade valts till svensk kronprins under namnet Karl August. Kronprinsen var på väg till Stockholm för att avge sin trosed. På vägen övernattade han alltså i Lilla Lassåna herrgård i Laxå, men stannade också till i Örebro, där en bal hölls till hans ära.

UR MARKEBÄCKS GÅRDS ARKIV.

Karl August tid som Sveriges kronprins blev dock inte långvarig. Den 28 maj 1810 drabbades han av ett slaganfall när han satt till häst under en militärövning i Skåne och avled, även om rykten snart kom i svang att han skulle ha förgiftats eller på annat sätt bragts om livet.

Bo E I Fransson

Örebroprosten som **dömdes till döden** för majestätsbrott

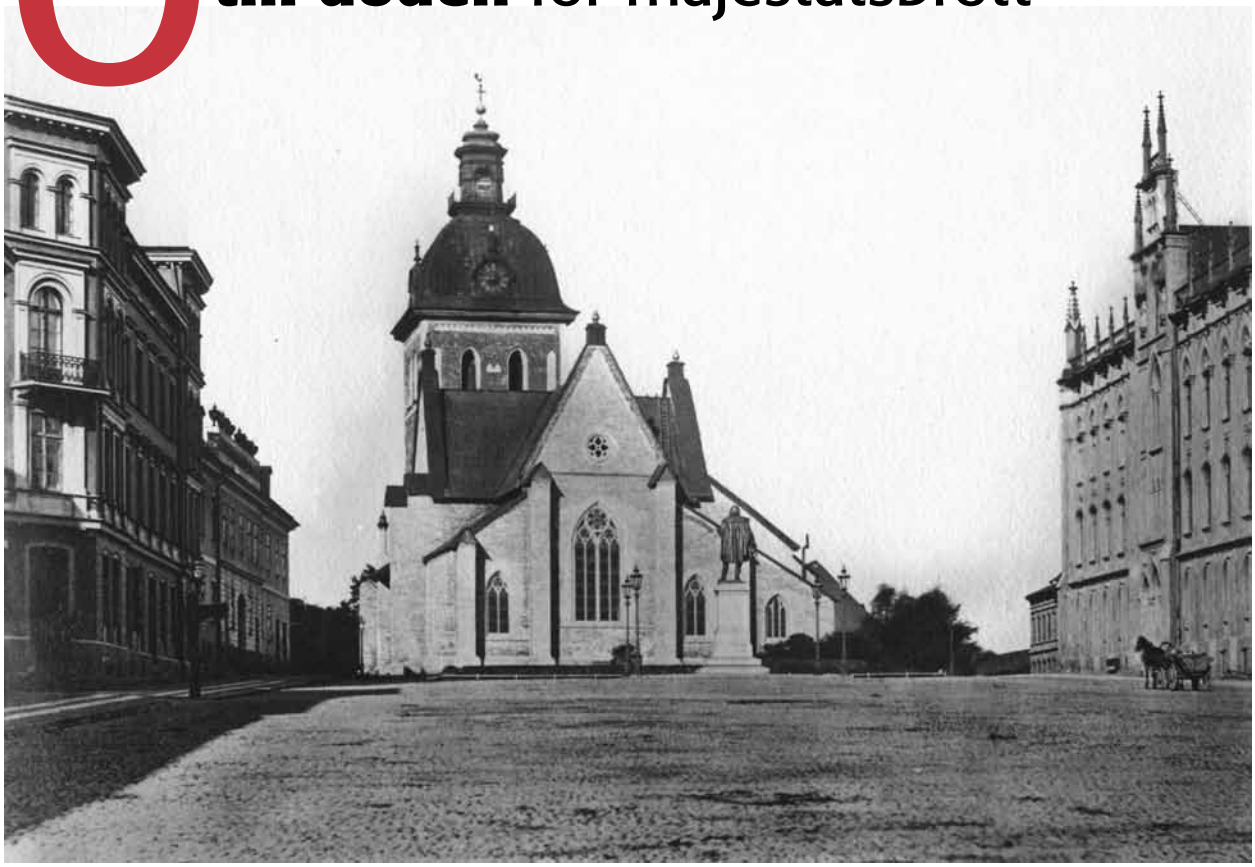

UR GEORG FAHLANDERS PERSONARKIV.

Här i Nikolaikyrkan i Örebro verkade han, kyrkoherden och kontraktsprosten Johan Widén, som dömdes till döden för majestätsbrott, men som benådades, återfick sin prästtjänst och tilldelades Örebro pastorat.

När tronföljdsriksdagen sammanträdde i Örebro sommaren 1810 var det en kyrkoherde och kontraktsprost med ett minst sagt dramatiskt förflutet som öppnade sin kyrka för riksens samlade ständer. Prosten hette Johan Widén (1739–1813). Arton år tidigare hade han dömts till döden, vanärats och tvingats i landsflykt efter att, enligt Svea hovrätt, ha chikanerat förmyndarregenten, hertig Karl, som tillträtt efter mordet på Gustav III, och i mer eller mindre förtäckta ordalag ha förebrått »Hans Kongl. Höghet delaktighet i konungamordet«.

■■■ Johan Widén var född i Slaka församling i Linköpings stift, prästvigdes i Uppsala 1765 och tjänstgjorde därefter under några år som huspredikant. 1771 befordrades han till komminister i Söderköping och 1780 tillträdde han tjänsten som kyrkoherde i Västerlösa pastorat i Linköpings stift.

Efter Gustav III:s död styrdes landet av kronprins Gustav Adolfs förmyndare, hertig Karl (sedermera Karl XIII), den avlidne kungens bror. Men det var en förmyndarregering som de facto leddes med järnhand av hertigens »storvesir«, friherre Gustaf Adolf Reuterholm. Denne införde ett formligt polisvälde i landet. Censur infördes och misstänkta intellektuella förföljdes, bland annat upplöstes Svenska Akademien.

Kyrkoherde Johan Widén reagerade på vad som pågick och skrev därför anonymt ett brev till hertig Karl, i vilket han utgöt sig över den i hans tycke oroande utvecklingen och hertigens ansvar för detta:

»Min nådige herre! Det slutas aldrig väl, om I fortfaren, som I börjat. Salig konungen [Gustav III] beviste Eder all möjlig ära och det yppersta förtroende; men I svaren deremot med de största in-

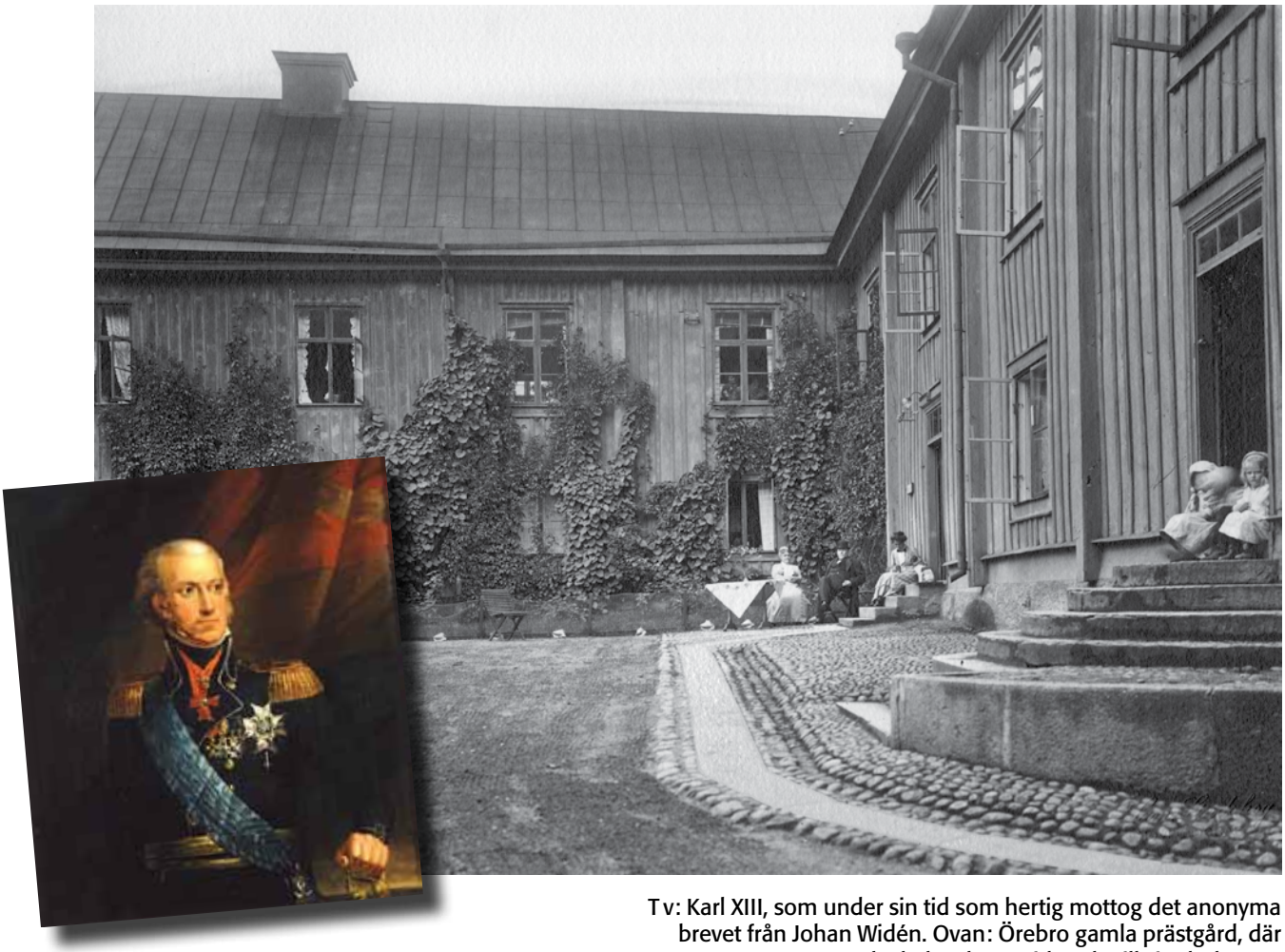

FOTO: NATIONALMUSEUM OCH UR GEORG FAHLANDERS PERSONARKIV.

T v: Karl XIII, som under sin tid som hertig mottog det anonyma brevet från Johan Widén. Ovan: Örebro gamla prästgård, där kyrkoherden residerade till sin död 1813.

famier på hans stoft; I upphäfven och lasten hans visa inrättningar: förolämpen och fördrifven hans trognaste folk; men befrien och upphöjen hans fiender och försmädare.«

Det var ord och inga visor, och han fortsatte i lika oförblommerad stil:

»… I gören Eder misstänkt för delaktighet i konungamordet, och blifven för efterverlden uti historien afmålad som en otacksam broder samt en nedrig prins.«

Widén drog sig inte ens för att misstänka att den unge kronprinsen Gustav Adolfs liv var i fara (blivande Gustav IV Adolf):

»Det är redan allmänt bekant, att adeln vill och I ären sinnad, att antingen hemligen med förgift taga af daga den unge konungen, eller förklara honom för ba[s]tard.«

Kyrkoherden misstänkte att adeln inte bara önskade livet ur den unge kronprinsen, utan predikade dessutom redan *»republikanska tänkesätt och thronens onödighet …« »Bevare Eder Gud! min prins, för en sådan gudlös gerning. Varen försäkrad, att de äro förrädare och rikets fiender, som gifva sådana förslag. Rädden då för all ting både er sjelf och riket från ett så sorgligt uppträde. Låt den unge konungen lefva och sätt ingen skamfläck på hans far och mor.«*

Johan Widén avslutade sitt varningsbrev med en från hjärtat kommen uppmaning:

»Min nådige herre! Tagen dessa anmärkningar i öfvervägande. De äro skrifna i renaste afsigt. Ve mig, om jag annat påsyftat, än Edert väl och lugn och ro i landet …«

»Jag bör icke dölja för E. K. H., att adeln i högsta måtto föraktar Eder och sig emellan begrinar Eder svaghet att låta dem få styra Eder såsom de vilja, till konungens försmädande och dess tillgifnes förtryck …«

Det anonyma brevet spårades av en nitisk polisfiskal Teuchler till Skänninge postkontor. Han reste ner till postmästaren på ort och ställe och tog med sig omslaget till det anonyma brevet, som visade sig ha lämnats in på posten i ytterligare ett kuvert tillsammans med bilagd betalning, men dessförinnan vandrat ur

hand i hand, *»än af barn, än af kärringar och än af Vestgöthar«*. Och tråden i denna labyrint visade sig sluta hos prosten Widén i Västerlösa.

Kyrkoherden fördes till Stockholm, där han sattes i häkte i stadshuset i väntan på rannsakan inför Svea hovrätt. Transporterna däremellan företogs i vagn *»omgiven af vakt och beledsagad af hufvudstadens gatpojkar«*. En rad vittnen kallades in från Östergötland till förhandlingarna, som – trots Widéns protester – skedde bakom lyckta dörrar. Över huvud taget omgavs rättegången av mycken hysch-hysch. Brevets innehåll kom sålunda aldrig till allmänhetens kännedom och rättegångsprotokollen blev aldrig tryckta och offentliggjorda, vilket annars var regel.

I anklagelseskriften mot kyrkoherde Widén formulerades frågan vad han egentligen menat med att brevet författats i bästa välmening. Menar han, hette det i en av åtalspunkterna, att *»denna vackra och menniskoslägtet upphöjande dygd bestå uti de aldra grufligaste smädelser, de aldra grymmaste lögner emot den älskansvärdaste prins, de redligaste medborgare?«*

Av hovrätten dömdes kyrkoherde Johan Widén till att mista livet. Domen mildrades emellertid av kungen till avsättning från ämbetet och till landsflykt på livstid.

Widén kom att tillbringa sin ådömda landsförvisning i Köpenhamn, men vistelsen där blev inte särskilt lång. När Gustav IV Adolf blev myndig den 1 november 1796 fick kyrkoherden genom kunglig resolution tillåtelse att flytta hem igen, vilket han också gjorde. Den glada nyheten hade dessförinnan förmedlats av den svenske ministern i den danska huvudstaden, baron Fredrik Vilhelm von Ehrenheim. Månaden därpå återinsattes Widén i sitt prästerliga ämbete och i november 1798 tilldelades han av kungen Örebro pastorat.

Och där residerade Johan Widén som kyrkoherde och kontraktsprost när staden 1810 invaderades av riksdagens ständer till möte i Nikolaikyrkan för att den 21 augusti välja marskalk Jean Bernadotte till svensk tronföljare.

Kyrkoherde Johan Widén avled lugnt och stilla *»af ålderdomsbräcklighet«* i Örebro den 20 april 1813; enligt dödboken *»älskad, vördad och saknad«*.

De facto-regenten Gustaf Adolf Reuterholm däremot kom i onåd när förmyndarregeringen upphörde och slutade sina dagar på kontinenten under namnet Tempelcreutz.

Bo E I Fransson

Prästens lilla **fadäs**

Kontraktsprosten och kyrkoherden Johan Widén i Örebro led på ålderns höst av en tilltagande senilitet. Såväl minne som tänkandet befann sig på ett sluttande plan, vilket framgår av följande lilla historia ur Gottfrid Renholms skrift »Sedt och hördt : ur gamla minnen«:

»Han [Widén] bör ha varit högst konfys, och hans distraktioner åstadkommo allt som oftast en svår oreda i ämbetsutöfningen.

Min mor, som mycket väl ihågkom honom, hade många roliga historier att förtälja härom, af hvilka jag erinrar mig en.

En rik borgaränka i staden ville gifta om sig och hade med sitt val fallit på en liten mager och ynklig skräddare, hvilken en dag infann sig hos prosten, för att uttaga lysning. Samtidigt inträdde prostens dräng, en stor och manhaftig karl, för att tala om något som rörde hans tjänst.

Prosten, som i sin tankspriddhet ej igenkände sitt eget tjänstehjon, sporde på sitt vanliga sätt först den ene och sedan den andre: ”hvad heter I?”, och ”hvad vill I?” Bägge svarade ordentligt härpå och redogjorde för hvar sitt ärende, men gubben Widén förväxlade namnen under samtalets lopp, så att påföljande söndag till alla parternas häpnad lysning afkunnades mellan den rika änkan och drängen.

Och det blef verkligen giftermål af. Widén lyckades bevisa änkan, att hon skulle ha mycket mera nytta och glädje av denne man än av den lille skräddaren, men för att göra partiet mera egalt – och för att själf undgå obehag – måste han upplåta prästgårdsjorden på mångårigt och billigt arrende åt sin f.d. dräng, hvilken sedan blef en ansedd borgare i staden.

Huru skräddaren ställdes till freds, förmäler ej historien.«

Johannes von Sydow – **ledare och bildningsivrare** i Örebro

Han moderniserade el- och gasproduktionen i Örebro som stans belysningschef under nära 30 år. Han ledde Örebro ingenjörsklubb, engagerade sig i ungdomens tekniska utbildning och blev med tiden en av stans mest anlitade och uppskattade föredragshållare: Johannes von Sydow, smålänningen som blev Örebro trogen under större delen av sitt liv.

FOTO: RAGNAR HAKELIER.

■■■ Johannes von Sydow föddes den 6 oktober 1871 i Tranhult, Ryssby församling, Kronobergs län. Han tog civilingenjörsexamen vid Chalmers tekniska institut 1891, vid 20 års ålder. Därefter utbildade han sig ytterligare vid teknisk högskola i Berlin. Så blev det arbete i England, vid Asea och Karlskrona elverk. 1907 fick han befattningen som belysningschef i Örebro, dvs chef för stadens gas- och elverk. Lektor Adolf Gallander var ledamot i gas- och elverksstyrelsen och hade i uppgift att rekrytera verkens första professionella tekniska ledare, när man insåg att styrelsens politiskt tillsatta personer nog kom till korta i verksamhetens alla tekniska frågor.

Johannes kom närmast från Stockholm. Han gifte sig 1908 med Gunhild Ramstedt, född 1882. Även hon kom från Stockholm och flyttade till Örebro vid tiden för bröllopet. Samma år förvärvade det nygifta paret fastigheten Alnängsgatan 2 C, ett hus beläget vid Svartåns strand. Huset hade ritats av den kände arkitekten Magnus Dahlander, och ingår i en serie på fyra stora sammanbyggda hus som vetter mot Svartån (de kallas ibland Dahlanderska radhusen). Paret fick tre barn.

Han stannade som belysningschef och sedermera direktör för el- och gasverken hela sitt yrkesverksamma liv. Bägge verksamheterna expanderade kraftigt under 1910–30-talen och moderniserades hela tiden. Det finns numera inga personer kvar som kan vittna om honom som chef för verksamheten. Men det finns en intervju bevarad med en numera avliden medarbetare som anställdes 1917 och lång tid arbetade relativt nära Johannes. Han framställs i denna källa som en person som var ganska sparsam och försiktig med verkens medel – men kunde satsa när han trodde på nyttan av satsningen. Han hade dåtidens chefspondus, tvekade inte att suspendera medar-

FOTO: BO E I FRANSSON OCH ÖREBRO STADSARKIV.

Örebro stads gas- och elverk. Staden hade en fastighet i hörnet Vasagatan–Södra Strandgatan (där det tidigaste elverket i Örebro hade byggts). Genom ny- och ombyggnad 1911–12 tillskapades under von Sydows tid denna tegelfastighet, som ritades av den välkände stadsarkitekten Magnus Dahlander. Den innehöll el- och gasverkets kontor och förråd på bottenvåningen, lokaler för elverket och bostäder på de översta våningarna. En utställnings- och försäljningslokal för verksamheten anordnades där gas- och elartiklar visades upp i skyltfönster åt gatan.

betare som inte iakttog arbetstiderna. Samtidigt kunde han vara förstående och hjälpsam mot anställda som hade svårigheter. Hans personliga framtoning var anspråkslös: Han cyklade till arbetet trots att han hade bil – att ha bil var mycket statusfyllt på den tiden. Han rökte inte, vilket gjorde att andra inte heller rökte på kontoret (hans efterträdare däremot var storrökare och rökning på kontoret blev då allmänt förekommande!).

Johannes von Sydow hade breda intressen och måste ha haft en god förmåga att skapa förtroende för sig som yrkesman och ledare. Därför fick han en rad förtroendeuppdrag. Styrelseledamot och ordförande 1918–21 i Örebro ingenjörsklubb, som var och fortfarande är en mötesplats för tekniker. Han hade då alltsedan 1908 varit aktiv i klubben som mötesarrangör – »kommitterad«, vilket innebar att finna intressanta föredragshållare till mötena. Han var också referent i elektroteknik, vilket innebar att man såg honom som den specialist på området som skulle följa utvecklingen.

Han var också nationellt aktiv i Svenska Gasverksföreningen och publicerade artiklar i dess årsbok liksom i Teknisk Tidskrift.

Teknisk utbildning i Örebro var ett annat fält där han var aktiv. Örebro hade sedan 1857 en treårig teknisk elementarskola, sedan 1901 förlagd i teknisborgen vid Rudbecksgatan. Från 1907 och framåt gjordes olika utredningar som 1917 ledde till att skolan blev ett tekniskt gymnasium. Skolans styrelse, rektor och lärarkåren var i hög grad aktiva med olika förslag och motförslag. Av protokoll från styrelsen för elementarskolan kan utläsas att Johannes von Sydow var styrelseledamot från 1911 och framåt. Styrelsen hade ganska långtgående befogenheter i verksamheten

med ärenden framlagda av rektor, under lång tid W Abenius. 1924 blev Johannes vice ordförande i styrelsen för Örebro tekniska gymnasium och förblev i den positionen ända tills han avgick 1948. Ordförande i styrelsen var alltid landshövdingen och Johannes kom därigenom att samarbeta med flera: bl a N Elmquist, W Hasselrot och K J Olsson. Eftersom landshövdingen ofta hade förhinder att komma till mötena, så fick Johannes förbereda och leda sammanträdena som ordförande. Därmed har han troligen haft ett stort inflytande på utvecklingen av teknisk utbildning i Örebro. Sammantaget kom han att verka i styrelsearbetet i 37 år! Han var 77 år när han avgick!

Yrkesskoleundervisningen i Örebro startade 1865 då Örebro söndags- och aftonskola grundades. År 1920 inrättades en ny yrkesskoleorganisation: Örebro stads lärlings- och yrkesskola, som var tvåårig och på kvällstid gav teoretisk utbildning vid sidan av elevernas praktiska yrkesarbete. Läsåret 1926/27 ändrade skolan namnet till Örebro stads yrkesskolor. År 1920 utsåg Örebro Stadsfullmäktige den första styrelsen som fick 4-årigt mandat och förnyat beslut kom sedan inför ny mandatperiod. von Sydow var en av ledamöterna vid första mandatperioden. Ordförande var rektor W Abenius. von Sydow kom att vara styrelseledamot hela tiden fram till det att han avtackades i nov 1944.

Han gick i pension från sin chefstjänst vid gas- och elverket 1936, men fann – eller snarare fortsatte – sin verksamhet med att skriva böcker. Redan 1910 hade han skrivit en bok, »Värme, ljus och kraft i hemmen«, för att ge en bredare allmänhet råd i energiutnyttjande. 1940 och 1950 fick han i uppdrag av Skolöverstyrelsen att skriva handböcker för elektriska installatörer. De avsågs också vara riktmärke för installatörers kompetens. På så sätt har Johannes varit med och format yrkeskunskaperna för minst en generation elektriker i landet.

Dåtidens sätt att i Sverige officiellt ge erkänsla för insatser var tilldelning av ordnar. Han förlänades 1924 Riddartecknet av Vasaorden och 1928 Riddartecknet av Nordstjärneorden. Det var inte vanligt att en person fick bägge.

Man kan tycka att allt detta som hittills beskrivits skulle fylla en persons verksamhetslust och livsbana. Men Johannes utvecklade en sida till. Han blev en av stadens mesta föredragshållare i föreningar. Det började med Örebro ingenjörsklubb, där han höll föredrag, först naturligen i sina tekniska ämnen: »Elektrisk belysning och kraft« och vid ingenjörsklubbens julfest med damer år 1909 var temat »Värme, ljus och kraft i hemmen« baserat på hans bok. Ur protokollet: »*… I lokalen hade Ingenjör von Sydow anordnat en rikhaltig utställning af moderna apparater för uppvärmning och belysning med gas och elektrisk ström samt en Vacuum Cleaner m m som allt beredvilligt demonstrerades och jemfördes.*« Flera liknande föredrag hölls under de närmaste åren: »Förbränning utan låga«, »Elektriska strömmens inverkan på människokroppen« m fl.

Men nu skedde en märklig breddning av föredragens ämnen. Han intresserade sig inte bara för tekniska frågor utan även tydligt för arbetsliv, arbetsförhållanden, andra länders samhällsförhållanden m m. 1919–21, vid tiden för hans ordförandeskap, kom föredrag om »Lagen om 8 timmars arbetsdag«. När han därefter talade om »Arbetarnas fackföreningsrörelse« gavs ett långt refererat i protokollet. Där kan man utläsa att han visade ett gediget internationellt historiskt kunnande på området och faktakunnande om aktuella förhållanden i Sverige. Hans arbetslivsintresse blommade 1924 ut i ett föredrag om »Lagförslaget om industriell demokrati«. Långt refererat finns i protokollet som visar att han talade för att tvister mellan arbetsgivare och arbetare inte borde behöva lösas genom lag, utan genom frivilliga överenskommelser. Även ett föredrag om »Bostäder i Amerika« gav anledning till ett långt refererat i protokollet. Han förberedde sig uppenbarligen genom att skaffa mycket kunskap som resulterade i en gedigen framställning. Man kan vid flera protokollsnoteringar se att föredragen var mycket uppskattade av publiken och till och med att protokollsekreteraren lämnade sin neutrala prosa för att ge föredragshållaren beröm för innehåll och pedagogik.

Staden ville ha en högtidstalare när år 1921 avtäcktes statyn framför Rudbecksskolan över Jonas Wenström, som ju verkat i staden. Högtidligheten inleddes av ingenjörsklubbens ordförande Johannes von Sydow med ett minnestal över Jonas Wenström, i vilket han redogjorde för Wenströms förnämsta uppfinning: den elektriska 3-fasväxelströmmens användning för energiomsättning och dessa uppfinningars exploatering som ledde i att Asea bildades 1890.

Den 14 november 1925 talade han i en aktuell stadsplaneringsfråga: »Kvarnplatsfrågan«.

UR BILDSAMLINGEN TILL PROJEKTET »ÖREBRO 1945«.

Personalen vid gas- och elverket i Örebro någon gång på 1940-talet.

Stridsfrågan gällde broförbindelse över Svartån i centrala staden. Det verkar av den tryckta texten att han gärna ville positionera ingenjörsklubben som viktig kunskapskälla för stadens utveckling.

Sällskapet Concordia i Örebro bedriver mötesverksamhet med föredrag. Johannes von Sydow invaldes 1909 och blev styrelseledamot 1933. Ett axplock av föredrag som han höll: »Elektriska olycksfall«, »Moderna transportmetoder«, »Edison och hans uppfinningar« och »Gammalt och nytt om slagrutan«. Om det sistnämnda står i sällskapets minnesskrift: »I det intressanta föredraget gavs först en historik över slagrutan samt de olika teorier, som under tidernas lopp framställts till förklaring av dess verkningssätt.« Andra föredrag: »Städerna och deras arbetare«, »Irland och dess folk«, »Irlands förhållande till England genom tiderna« och »Samvete, lagar och religion som rättesnöre för rätt- och renlevnad i dogmer och tro«. Vid ett tillfälle visade han bilder från några festligheter i Chori, ett Lamakloster i västligaste Kina! Som brukligt kvarstod han i sällskapet till sin död. Vid sällskapets årssammankomst 1953 erinrade ordföranden om den trogne Concordisten Johannes von Sydows bortgång. Under sina år i Concordia hade han hållit 22 föredrag. Detta betecknade ordföranden som rekord.

Johannes von Sydow avled på centrallasarettet i Örebro den 20 november 1953. Om Johannes nära 30-åriga verksamhet som belysningschef i Örebro och hans 46 år långa levnad i staden sade dödsrunan i Nerikes Allehanda: *»Under von Sydows tid som belysningschef företogs genomgripande om- och nydaningsarbeten i fråga om de elektriska anläggningarna i staden. Hans kunnighet och förmåga att planlägga kom därvid till ovärderlig nytta för staden. Personligen var den bortgångne korrekt och vänsäll. In i det längsta sågs han på stadens gator, när han i rask takt gjorde sina promenader.«*

Efter begravningen i Krematoriekapellet infördes i Örebro Dagblad och Nerikes Allehanda griftetalet *»att flitens, hederns och rättrådighetens principer var för honom okränkbara livsvärden och han dagtingade ej med sin övertygelse«*. Kanske detta var en mycket god sammanfattning av Johannes von Sydows personlighet, sådan den kan speglas i annalerna mer än 50 år efter hans livsgärning.

Leif Sanner

Elsa Ydreborg – missionär & barnmorska i Afrika

UR ÖREBROMISSIONENS ARKIV.

Efter en lång och svår sjukdomstid i ungdomen kände Elsa Ydreborg att hon ville följa den kallelse hon fått från Gud att åka till Afrika och Kongo. Elsa kom att arbeta i Afrika under en stor del av sitt liv. Där hon arbetade som barnmorska och missionär.

■■■ Elsa föddes i Stora Mellösa år 1900, på Hjalmarsnäs herrgård, där hennes föräldrar arbetade.

I Almby skola fick hon sin konfirmationsundervisning. Hon var tidigt intresserad av den kristna tron och besökte ofta kyrkan.

I unga år var Elsa svårt sjuk och vid ett tillfälle var man oroad för hennes liv. Hon hade drabbats av blödande magsår, bältros samt hjärtförstoring, men hon blev dock bättre, även om hon inte kunde äta fast föda under lång tid. Efter att Elsa tillfrisknat bestämde hon sig för att följa den kallelse hon fått under sin sjukdomstid, om att resa till Afrika och Kongo.

År 1918 döptes Elsa tillsammans med sina föräldrar samt en syster i Ervalla baptistförsamling. Hennes familj hade inte varit särskilt troende under hennes uppväxt, utan det var förmodligen Elsas intresse för religionen som gjorde att även föräldrarna döpte sig. Efter dopet började Elsa i Örebromissionens missionsskola och gick där åren 1925–28. Under tiden i skolan läste Elsa franska och för att fortsätta att utvecklas i det franska språket så flyttade hon till Bryssel för vidare språkstudier. I Bryssel stannade hon till 1931, efter att ha tagit ut en barnmorskeexamen vid Maternité St Gilles.

När Elsa anlände till Afrika och Gamboula missionsstation som legitimerad barnmorska var hon 32 år. Syftet var att lära ut evangeliet, men även att starta ett förlossningshem där »urskogskvinnorna« kunde få hjälp. Det skulle resultera i bättre förhållanden inom sjukvården samt mindre komplikationer och dödsfall.

Ovan: Invigning av kyrka i Gamboula. T h: Elsa och Yngve Ydreborg med medarbetare i Afrika.

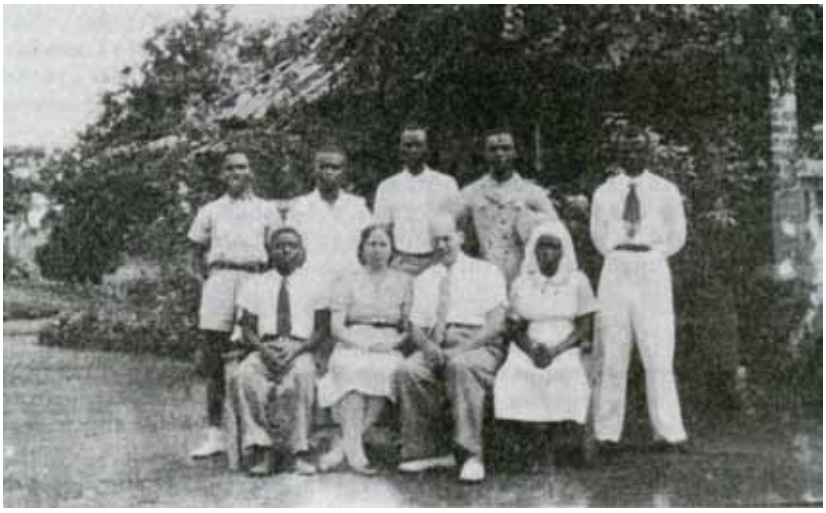

UR ÖREBROMISSIONENS ARKIV.

Till en början fanns en del hinder såsom språket, kvinnors inställning till nya, okända metoder och vidskepligheter som följt både kvinnorna och männen sedan långt tillbaka i tiden. Till exempel trodde befolkningen att om något gick fel eller var onaturligt vid en förlossning så hade kvinnan antingen varit otrogen eller så hade andar dragits till henne. På grund av denna tro blev kvinnorna misshandlade av sina män, men även övriga personer som hon hade runt omkring sig sparkade och skrek. Därför var det vanligt att kvinnorna drog sig undan utanför byn där de kunde vara ensamma, när det var tid för förlossning:

»Kommen ett bra stycke från byn satte sig den blivande modern ned på marken med ryggen mot ett träd och med fötterna mot ett annat: vi pratade om litet av varje. När smärtorna blev svåra, sade kvinnan 'gå hem, du också'. Men jag kunde inte lämna henne.«

Elsa fick bara möjlighet att hjälpa en ensam kvinna vid förlossning under det första året. Det berodde på att kvinnorna inte kände något förtroende för Elsa och hennes nya metoder och instrument. Det var dock med viss nyfikenhet som de samtidigt ville se hur Elsa arbetade.

Efter det första året i Gamboula ökade invånarnas förtroende och Elsa fick möjlighet att hjälpa allt fler kvinnor som kom till henne och sökte hjälp. Hon fick även chansen att utföra späd-

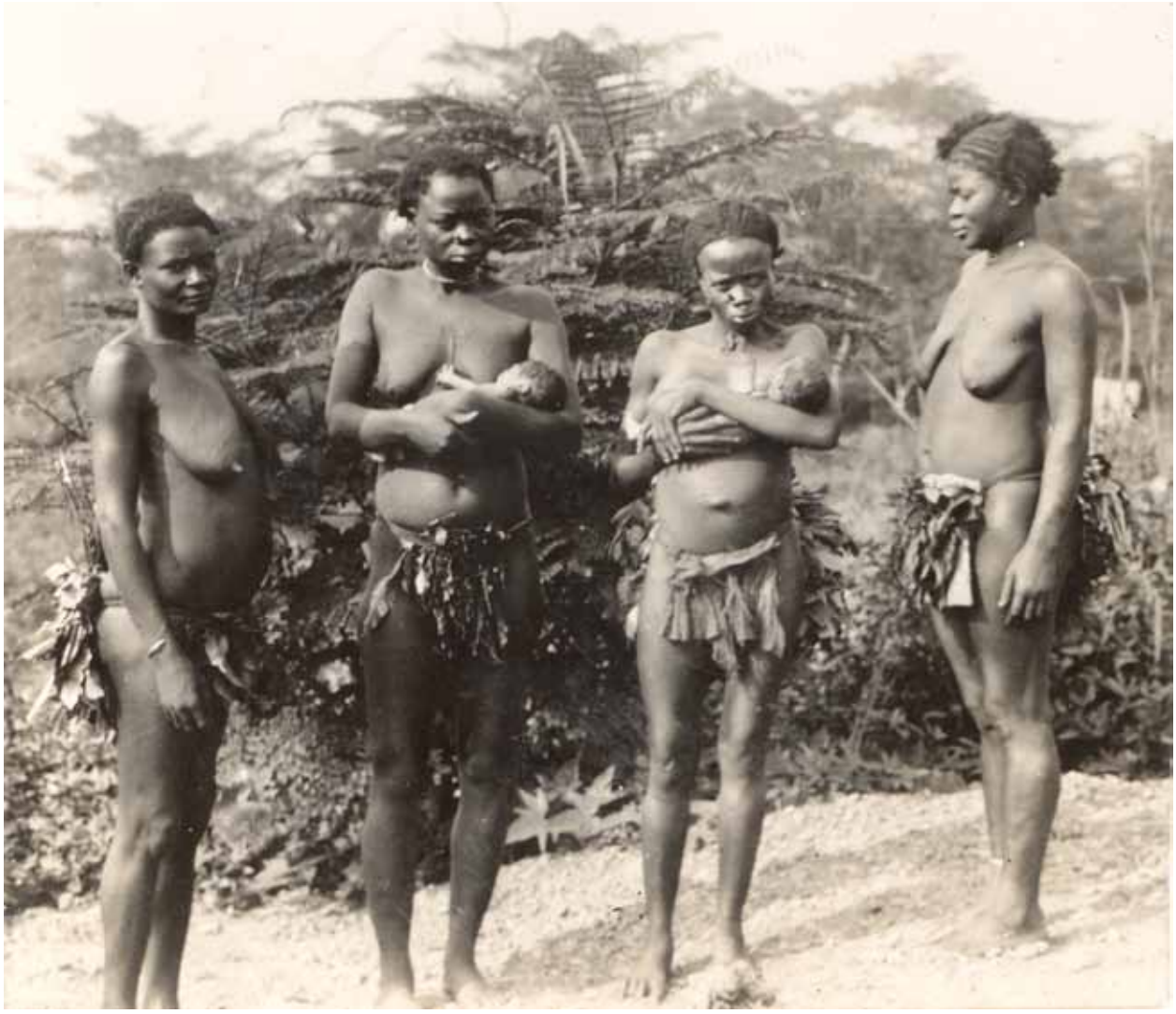

UR ÖREBROMISSIONENS ARKIV.

Kvinnor med tvillingar i famnen.

barnsvård. Redan 1933 byggdes den första förlossningssalen och efter det uppfördes det fler och större lokaler, där fler patienter kunde tas in.

Under de första 20 åren som Elsa arbetade i Gamboula insåg hon att bristen på utbildade barnmorskor var stor. Därför beslutade sig Elsa för att börja utbilda de afrikanska kvinnorna till hjälpbarnmorskor. Det visade sig inte heller var någon lätt uppgift, då hygienfrågorna var ett av de största problemen. Kvinnorna hade ingen som helst förståelse för renlighet i arbetet.

»Ibland kröp flickorna upp i förlossningssängen och satt bredvid patienten eller också kunde man se dem bland smutsiga trasor och skynken med det sterila och instrumenten plockades med otvättade händer o.s.v.«

Det var heller inte lätt att undervisa i anatomi, då de flesta kvinnorna varken kunde läsa eller skriva. Då kom Elsa på att hon kunde slakta en get och plocka ur inälvorna. Idén blev till stor hjälp när hon skulle namnsätta anatomins delar till det språk som afrikanskorna pratade (gbaya-språket).

Efter flera års arbete fanns några kvinnor *»som blev till större eller mindre nytta«* både i Gamboula och runt om i andra byar och plantage. Hjälpbarnmorskorna blev en stor tillgång i arbetet med att vinna förtroende bland de kvinnor som ännu inte hade sökt sig till stationen för hjälp. Även staten fick hjälp av de nyutbildade hjälpbarnmorskorna.

Elsas arbete i Gamboula spelade med andra ord roll för sjukvårdens utveckling och många liv räddades i och med hennes hjälp.

Den 11 juni 1985 somnade Elsa Ydreborg in i Örebro.

Karin Runsten

Idealisten och agitatorn **August Lagerström**

»Det finns en historia om att Jerikos murar blåstes omkull med trumpeter. Militarismens starka murar blåsas dock inte omkull med frälsningsarméns trumpeter: De falla inte för hundratusendens suckar och böner. Kristendomen, religionen i alla former, har varit det starkaste stödet för militarismens fasta mur. Den duger ej till murbräcka. Förbi kristendomen och trots densamma måste kriget mot kriget föras. Kristendomen har helgat kriget, vi skola vanära det.«

En 20-årig August Lagerström den 9 oktober 1882.

UR AUGUST LAGERSTRÖMS PERSONARKIV.

■■■ Orden är August Lagerströms och utgör en vokabulär slutfanfar i hans pamflett »Krig och kristendom. En antireligiös kritik över de kristnas gissningar om guds förhållande till kriget«, utgiven 1920.

August Lagerström var trä-svarvaren som blev socialistisk agitator och föredragshållare med särskild fäbless för antireligiösa och antimilitaristiska ämnen. Han blev Örebro socialdemokratiska arbetarekommuns förste ordförande och initiativtagare till Örebros tidiga arbetartidningar: Raketen 1898, Påsk-Kuriren och Demonstrations-Kuriren, båda 1900, men som snuvades på redaktörskapet på nystartade Örebro-Kuriren.

Han engagerade sig senare i livet i syndikalistiska Örebro lokala samorganisation, satt i centralkommittén för Sveriges ungsocialistiska förbund och hans antimilitaristiska intresse förde honom till Örebro fredskommitté.

På sin 60-årsdag, den 1 maj 1922, hedrades han av SAC (Sveriges Arbetares Centralorganisation) med en porträttbyst. Den, hans promenadkäppar, ett antal fotografier och en fullskriven anteckningsbok med sanningsord och dikter i avskrift att inspireras av har nu inlemmats med August Lagerströms personarkiv på ArkivCentrum, överlämnat av hans dotterdotterson Tommy Lindelöf i Kumla.

August Lagerström föddes som oäkta son till Anna Charlotta (Lotta) Andersdotter i Floda socken i Södermanland. Den då 24-åriga modern var piga hos torparen och änkemannen Lars Johan Ersson i Goddahlsstugan i Bie. Det är kanske inte en allt för vild gissning att det också var torparen som var far till barnet, inte minst med tanke på att sonen när han flyttade hemifrån 1876 i kyrkböckerna antecknas som August Larsson, dvs med sin fars förnamn som patronymikon.

14-årige August flyttade till torpet Westerlund i Floda, där han blev fosterson till änklingen Eric Andersson.

Modern hade några år tidigare lämnat torparen, gift sig med en statdräng och skulle med honom få ytterligare sju barn.

August stannade hos fosterfadern åtminstone fram till att han började vinterkursen 1880–81 på Bie folkhögskola, numera Åsa folkhögskola i Sköldinge. Där undervisades han i en rad skolämnen 45 timmar i veckan, ämnen som form- och satslära, fäderneslandets historia, räkning, statskunskap och mer praktiskt tillämpad kunskap som bokhållning och husdjursskötsel.

August utbildade sig till trä-svarvare, gifte sig med Anna Helena Lennqvist och antog familjenamnet Lagerström. De fick tillsammans nio barn. Av barnens födelseorter förstår man att familjen flyttade titt som tätt: Bro i Uppland, Norrköping, Stora Malm i Södermanland, Linköping och Västerås, innan makarna Lagerström slog sig ner för gott på Älvtomtagatan 42 i Örebro.

August Lagerström var i Norrköping ansluten till möbelarbetarefackföreningen, men i Örebro kom han att utöva sitt yrke

UR AUGUST LAGERSTRÖMS PERSONARKIV.

Ovan: Anna och August Lagerström framför huset på Älvtomtagatan. T h: den tättskrivna anteckningsboken med tänkvärt för årets alla dagar.

under endast några få år innan han svartlistades på grund av sin agitatoriska läggning och fick därefter dra sig fram med att då och då skriva betraktelser under signaturen Fontän i dåtidens radikala arbetarpress: Proletären, Signalen och Folkbladet. Hustrun Anna fick därför dra en stor del av lasset med att försörja familjen.

I nekrologen som publicerades i Kuriren dagen efter August Lagerströms bortgång i mars 1932 påminde skribenten om Lagerström insatser under arbetarrörelsens tidiga skede: »*Hans namn återfinnes i August Palms memoarer som banbrytare i Örebro med flera platser för arbetarrörelsen.*« Men levnadstecknaren konstaterar också att »*Han var för stor idealist och allt för litet verklighetsbetonad för att följa arbetarrörelsen på dess färd genom öknen.*« »*Han fanns kvar på grubblets och metafysikens jungfruliga fält, full av idealitet och drömmar.*«

August Lagerströms jordfärd blev en spektakulär historia. Hans jordfästning i gravkapellet på norra kyrkogården kom att bli den första icke kyrkliga i Örebro. Ett sorgetåg bestående av anhöriga, vänner och medlemmar ur de organisationer som Lagerström tillhört under sin aktiva tid utgick från hemmet vid Älvtomtagatan och drog längs Ekersgatan, Kilsgatan, Västra Bangatan, Järnvägsgatan och Storgatan med två röda, florbehängda fanor burna i täten.

Birger Svahn, redaktör på den

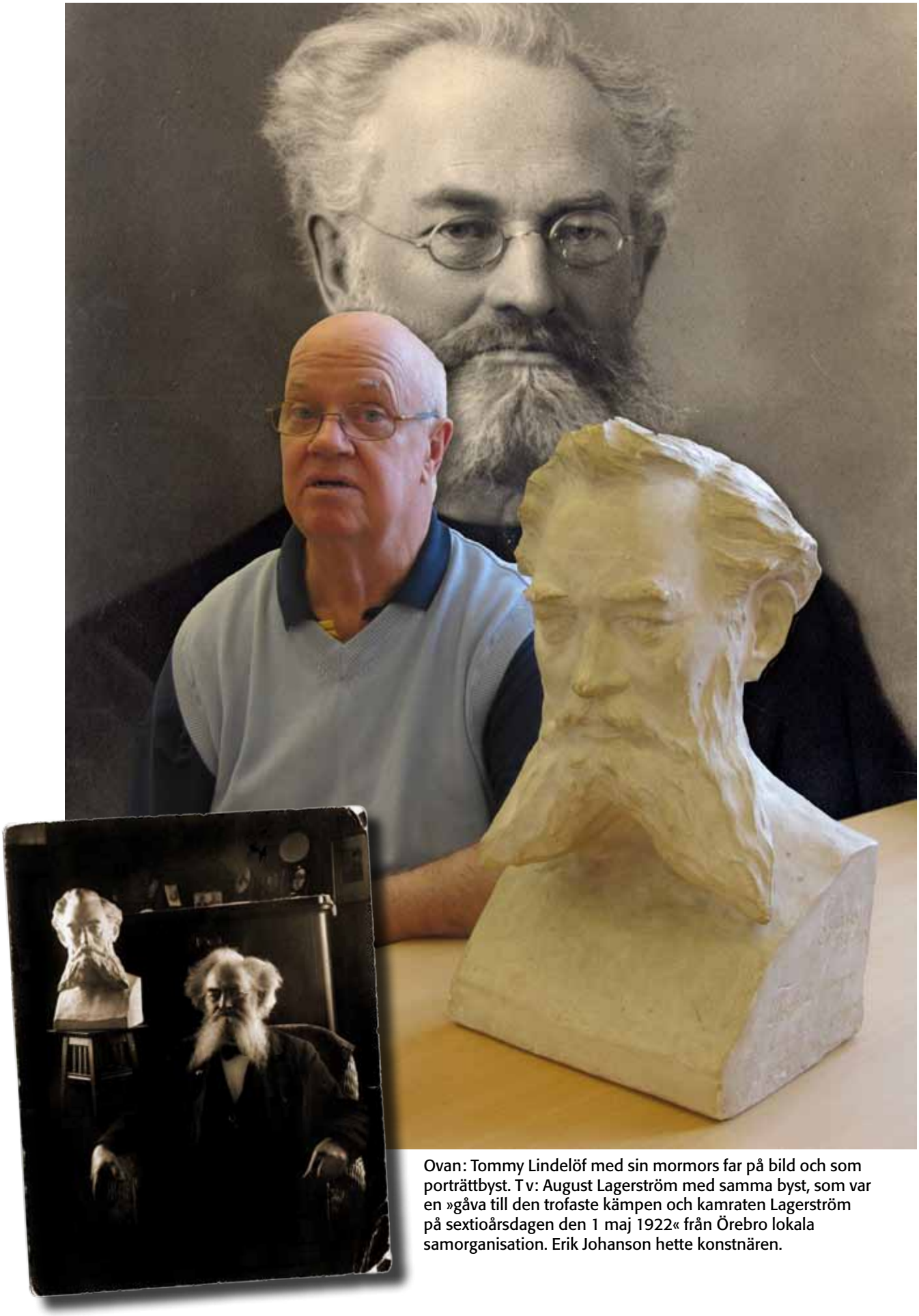

Ovan: Tommy Lindelöf med sin mormors far på bild och som porträttbyst. T v: August Lagerström med samma byst, som var en »gåva till den trofaste kämpen och kamraten Lagerström på sextioårsdagen den 1 maj 1922« från Örebro lokala samorganisation. Erik Johanson hette konstnären.

FOTO: BO E I FRANSSON OCH UR AUGUST LAGERSTRÖMS PERSONARKIV.

syndikalistiska veckotidningen Arbetaren i Stockholm, talade vid hans grav och framhöll att August Lagerström var en av dem som inte dagtingat med sina ungdomsideal. »*Hans namn kommer att ristas på historiens blad, det är ovedersägligt.*«

I sin tummade anteckningsbok har August Lagerström med blåpenna särskilt markerat några rader ur dikten »I skuggan af döden«, kanske en självvald slutsummering av en trött agitator, som inte är lika övertygad om sin odödlighet som griftetalaren:

Snart, ack, snart är min lefnad all,
Snart är jag lagd på båren.
Vägen min, i mitt jordekall,
Gick i de tunga spåren.
Malörtsbägaren har jag tömt,
Stridigt, lidit, hoppats och drömt;
Svidit ha djupa såren,
– snart är det hela glömt!

Bo E I Fransson

Ovan: Makarna Lagerström med större delen av skaran barn och barnbarn i samband med sonen Baltzars giftermål med sin Lisa den 23 maj 1910. T h: August Lagerströms säsongskort till Örebro läns utställning 1928.

UR AUGUST LAGERSTRÖMS PERSONARKIV.

Kurs i lokalhistoria

På ArkivCentrum anordnas hösten och våren 2010/11 återigen en tvåterminskurs i Örebro läns historia.

Föreläsarna kommer från universitetet och kulturhistoriska institutioner.

Kursstart den 6 september.

Plats: ArkivCentrum, Nikolaigatan 3, Örebro
Tid: varannan måndag 18.00–20.00

Intresseanmälan senast 15 augusti på tfn 019-611 29 00 eller e-post yvonne.bergman@arkivcentrum.se

ArkivCentrum Örebro län

I samarbete med Lokalhistoriska sällskapet i Örebro län och Folkuniversitetet

Ur arkivets dolda vrår

Ordning i trafiken!

Svenska vägföreningen har utsänt följande behjärtansvärda maning, som bör vara ett memento för alla vårdslösa vandrare:

Stå icke i vägen,
gå icke i vägen,
åk icke i vägen
för dina medmänniskor,
utan
bidrag till snabbhet och ordning
i trafiken.

Ur Nerikes Allehanda 1920-10-22.

I mars i år **avvecklades** den svenska **kärnkraften**… eller?

FOTO: FOLKKAMPENJEN MOT KÄRNKRAFT.

För trettio år sedan, den 23 mars 1980, gick svenska folket till omröstning om kärnkraftens framtid i Sverige. Beslutet blev att svensk kärnkraft skulle avvecklas. Dåtida löften och efterföljande riksdagsbeslut angav året 2010 som kärnkraftens definitiva dödsdatum.

■■■ Folkomröstningen kom till stånd efter en lång och intensiv debatt om kärnkraftens vara eller icke vara och varifrån Sveriges energi borde komma. Den oljekris som inträffade under 70-talet hade inneburit chockhöjda priser på olja, vilket fick till följd att många länder kom att satsa på bland annat kärnkraft i syfte att sänka energikostnaderna.

Folkomröstningen skulle endast vara rådgivande, men partierna hade innan omröstningen enats om att valresultatet skulle respekteras.

Inte oväntat kom den dramatiska kärnkraftsolyckan på Three Mile Island i Harrisburg i USA 1979 att påverka debatten. Humoristen och humanisten Tage Danielsson var en av dem som i sin monolog »Om sannolikhet« raljerade över inställningen till kärnkraftens risker.

Tre linjer utformades inför folkomröstningen, kring vilka olika grupperingar kom sluta upp, inte alltid efter partitillhö-

Med stöd av »Lagen om kärnkraftens avveckling« beslutade regeringen i februari att stänga en reaktor i Barsebäck den 1 juli 1998. Den andra reaktorn stängdes 2005. Men tio reaktorer väntar fortfarande på sin nedläggning.

Kärnkraften ska avvecklas

AVVECKLA KÄRNKRAFTEN! 2 MEN MED FÖRNUFT!

Den första reaktorn tas ur drift i slutet av 90-talet och den sista omkring år 2010 — om inte säkerhetsskäl eller energiskäl motiverar att de stängs av ännu tidigare.

UR ARBETARRÖRELSENS KOMMITTÉ FÖR LINJE 2 I ÖREBRO LÄN.

righet.

Alla tre sade sig förespråka en avveckling av kärnkraften, men i olika takt. Ingen linje förespråkade ett entydigt ja till kärnkraft, även om de klart uttalade förespråkarna slöt upp bakom linje 1.

Linje 1 menade att kärnkraften skulle »avvecklas i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd«. Man ville ha 12 kärnkraftsreaktorer och att dessa skulle användas under hela sin tekniska livslängd. Linje 1 stöddes av moderaterna, som ansågs vara de främsta försvararna av kärnkraften.

Mot linje 1 stod linje 3, som tog ställning emot en utbyggnad av kärnkraften och som krävde att all kärnkraft i Sverige skulle vara avvecklad inom tio år. Bakom Linje 3 stod centerpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och kristdemokratiska samlingspartiet.

Linje 2 utkristalliserade sig som närmast identisk med linje 1, men menade att energianläggningar skulle vara offentligt ägda och att ingen ytterligare kärnkraftsutbyggnad skulle få förekomma. Parollen var »avveckling med förnuft«, vilket innebar att man satte avvecklingsåret till 2010. Linjen stöddes av socialdemokraterna och folkpartiet.

Omröstningen var jämn och utfallet blev 18,9 % till stöd för linje 1. Mellan linje 2 och linje 3 var striden jämn in i det sista. Linje 2 fick flest röster med 39,1 %, 0,4 procentenheter mer än linje 3:s valresultat på 38,7 %. Riksdagen beslutade efter folkomröstningen att alla reaktorer skulle bort senast 2010.

Emma Ode

Het kampanj i Örebro län

Även i Örebro län var debatten het inför folkomröstningen 1980 och många kända namn deltog. Riksdagens tidigare talman, socialdemokraten och örebroaren Henry Allard slöt upp bakom linje 2 och propagerade för den förnuftiga avvecklingen. I arbetarrörelsens kommitté för linje 2 i Örebro län återfanns landshövding Harald Aronsson, fotbollslegenden Orvar Bergmark och riksdagsmännen Helge Hagberg och Håkan Strömberg.

■■■ Örebro läns organisation av »Energi för Sverige«, som stödde linje 1, bildades den 1 januari 1980 på Stora Hotellet i Örebro. Medverkande vid tillkomsten var bl a chefsåklagare Arne Detthow, Caroline Hamilton och den blivande kampanjledaren Lars Elamson från moderaterna. Det moderata kommunalrådet Erik Johansson var vice ordförande för organisationen, som ordnade annonskampanjer till vilka man fick bidrag från flera framgångsrika företag. Av dessa kan nämnas bruken i Hasselfors, Vedevåg och Rockhammar, Gullspångs kraftaktiebolag, Richard Eriksson Trävaror AB, Lithells, Vieille Montagne och Hallsbergs Cementvarufabrik. Kampanjen hade som uttalad policy att »om möjligt ej debattera mot linje 2«. Däremot skulle debatter mot linje 3 sökas.

Folkkampanjen Nej till Kärnkraft i Örebro län hade sitt första, förberedande sammanträde den 26 juli 1979. Flera olika organisationer fanns med vid bildandet.

Redan innan folkomröstningen skickades ett brev ut från Folkrörelsernas arkiv i Örebro län och dess föreståndare Göran Henrikson till styrelserna för de olika linjerna i länet. Brevet var en uppmaning till styrelserna att känna sitt ansvar för framtida forskning och därför överlämna allt sitt material till arkivet när folkomröstningen hade genomförts. Tack vare detta förebyggande arbete har ArkivCentrum ett rikt lokalt material från tiden som föregick kärnkraftsomröstningen.

I kampanjstyrelsen ingick representanter från Safe (socialdemokrater), Centerpartiet, KDS, VPK, Miljöförbundet, Fältbiologerna, Life (Liberaler för energialternativ) och kommunrepresentanter från FNK:s lokalkommittéer i Askersund, Degerfors, Hallsberg, Hällefors, Karlskoga, Kumla, Laxå, Lindesberg, Ljusnarsberg, Nora och Örebro. Mest framträdande politiker för den lokala linje 3-kampanjen var centerpartiets Inga Davidsson, men linje 3 stöddes även av folkpartisten Bert Stålhammar, Lars Borling (vpk) och Lars-Axel Nordell (kds).

Bland Nej-kampanjens lokala aktiviteter märktes teatergruppen Folke, som hade bildats av ett gäng ungdomar i september 1979, samt den fria gatuteatergruppen Pegasus, som uppträdde i färgglad utstyrsel med akrobatik och eldsprutning.

Emma Ode

Folkkampanjen mot atomkraft i Nora håller årsmöte i Fåsjöhyttan den 16 juni 1980.

UR FOLKKAMPENJEN MOT ATOMKRAFTS I NORA ARKIV.

FOLKOMRÖSTNING I KÄRNKRAFTSFRÅGAN

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete.

Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

JAG RÖSTAR FÖR FÖRSLAG NR 1

Detta förslag innebär:

Kärnkraften avvecklas i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd. För att bl.a. minska oljeberoendet och i avvaktan på att förnybara energikällor blir tillgängliga används högst de 12 kärnkraftsreaktorer som i dag är i drift, färdiga eller under arbete. Ingen ytterligare kärnkraftsutbyggnad skall förekomma. Säkerhetssynpunkter blir avgörande för den ordning i vilken reaktorerna tas ur drift.

FOLKOMRÖSTNING I KÄRNKRAFTSFRÅGAN

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete.

Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

JAG RÖSTAR FÖR FÖRSLAG NR 2

Detta förslag innebär:

Kärnkraften avvecklas i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd. För att bl.a. minska oljeberoendet och i avvaktan på att förnybara energikällor blir tillgängliga används högst de 12 kärnkraftsreaktorer som i dag är i drift, färdiga eller under arbete. Ingen ytterligare kärnkraftsutbyggnad skall förekomma. Säkerhetssynpunkter blir avgörande för den ordning i vilken reaktorerna tas ur drift.

Vänd!

FOLKOMRÖSTNING I KÄRNKRAFTSFRÅGAN

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete.

Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

JAG RÖSTAR FÖR FÖRSLAG NR 3

Detta förslag innebär:

NEJ till fortsatt utbyggnad av kärnkraften.

Avveckling av nuvarande sex reaktorer i drift inom högst tio år. En hushållningsplan för minskat oljeberoende genomförs på grundval av
– fortsatt och intensifierad energibesparing
– kraftigt ökad satsning på förnybara energikällor.

Reaktorerna i drift underkastas skärpta säkerhetskrav. Icke laddade reaktorer tas aldrig i drift.

Uranbrytning tillåts inte i vårt land.

Vänd!

B-Post
Avsändare:
ArkivCentrum Örebro län
Nikolaigatan 3
702 10 ÖREBRO

SVERIGE
PORTO BETALT

UR MARKEBÄCKS GÅRDS ARKIV.

Kungliga sigill i **nyupptäckt** vapenbok

Med en arkivleverans nyligen från Markebäcks gård utanför Askersund följde en vapenbok anno 1855 med spännande innehåll, bl a Karl XIV Johans sigill. Oskar I är också företrädd i den här speciella samlingen, liksom grevliga, friherrliga och övriga adliga vapen i form av sigill.

Sigillen samlades av en 16-årig Carl Gustaf Bäckgren (1839–1929), sedermera lantbrukare och riksdagsledamot.

Carl Gustaf Bäckgren tillsammans med sin mor Clara Jansdotter.

ArkivCentrum Örebro län

Nikolaigatan 3 • 702 10 ÖREBRO
Tfn 019-611 29 00 (även texttfn)
Fax 019-611 81 20
E-post: arkivcentrum@arkivcentrum.se
Internet: www.arkivcentrum.se

Öppet måndag–fredag kl 08.30–17.00 (lunchstängt kl 12.00–13.00) samt sista lördagen i månaden (aug–maj) kl 10.00–14.00. Kvällsöppet tisdagar kl 17.00–20.00 (aug–maj).

Aktstycket Redaktör och ansvarig utgivare: Bo E I Fransson